

פרק א'

השוואה בין תלמוד בבלי לירושלמי

א.- אין דרכיהם אחת

"וליוצא ולבא אין שלום (זכריה ח, י) - אמר רב כיון שיוצא אדם מדבר הלכה לדבר מקרא שוב אין לו שלום. ושמואל אמר זה הפורש מתלמוד למשנה. ור' יוחנן אמר אפי' מתלמוד לתלמוד" (חגיגה, י, ע"א). רש"י פירש: "מתלמוד ירושלמי לתלמוד בבלי שהוא עמוק, כדאמרינן בסנהדרין: "בְּמַחְשָׁבִים הוֹשִׁיבֵנִי כְּמַתִּי עוֹלָם - זו תלמודה של בבלי". ור"ח פירש: "מתלמוד בבלי לתלמוד אי"י שאין דרכיהן אחת".

ב.- משלימים זה את זה

אמנם אין דרכיהם אחת, אך הם משלימים זה את זה. וכן כותב הרמב"ן¹ שהיה אחד מגדולי הירושלמי²: "דברי תורה צריכים זה לזה, זה נועל וזה פותח, שמן הירושלמי נגלה לנו פירוש הלכה זו בבבלי". ואכן זה היה תפקידו המסורתי של הירושלמי אצל ראשונים ואחרונים: להעזר בו להבנת תלמודא דידן, מעין שרת של הבבלי.

ובכל זאת, זה לא היה חד-סטרי. גם הבבלי היה בשירות הירושלמי. הבה נראה את זאת בדברי מגדל עוז³ בהלכות ס"ת, בנוגע לתשמישי קדושה. ובכן הרמב"ם כותב שם שהתיק של ס"ת והמטפחות והארון והבימה הם תשמישי קדושה, "אבל הבימות שעומד עליהן ש"צ ואוחז הספר, והלוחות שכותבין בהן לתינוק להתלמד, אין בהן קדושה". הראב"ד משיג: "אין דעתי נוחה מזה הפירוש וכ"ו, ומה שאמרו שאין בהם קדושה (הכוונה לבבלי מגילה לב, א), כל' שאין בהם קדושת תשמיש ס"ת, אבל יש להן קדושת ביהכ"נס והכי איתא בירושלמי".

מגדל עוז כותב: "ואני אומר לשון הירושלמי במגילה הוא, והכי גרסינן ליה: בימה ולוחין אין בהן משום קדושת ס"ת, ויש בהן משום קדושת ביהכ"נס ע"כ⁴. ורבותינו בעלי התוס' כן השמיעונו פירושו כפירוש ר"מ ז"ל, גם הר"מ מקוצי ז"ל כן פירש. ואם לב הראב"ד ז"ל כלב הארי ולא ינוח אלא בפירוש נכרי, והוא הצרי רפואה לחיכו והוא מטעימו, מה נעשה לעמקו ונמוקו עמו, ומה שאישר פירוש הירושלמי נכון הוא. ולדעתי כי כל מה ששנינו בתשמישי ס"ת אין בהם משום

¹ חידושי הרמב"ן גיטין (לד, ע"ב).

² הרמב"ן היה תלמידו של ר' יהודה בר יקר הפרובנצאלי שחיבר את הפירוש הראשון לירושלמי – חיבור שאבד, ונותרו ממנו ציטוטים. לאחרונה, מוציא מוסד הרב קוק את פירושו של הרמב"ן לירושלמי, מלוקטים מחיבוריו.

³ מגדל עוז (לרבינו שם טוב הספרדי מן המאה הי"ד שהגן על הרמב"ם מפני השגות הראב"ד), הלכות ס"ת פ"י, ה"ד.

⁴ ראה ירושלמי מגילה, פ"ג, ה"א.

קדושה, נפרש כן, וזה עולה לכולן. וכן דרך הירושלמי בכמה מקומות מפרש סתומות הבבלי כאשר הבבלי מפרש רוב סתומות הירושלמי, ור"מ ז"ל שלא פירשו, נגרר אחר לשון הבבלי בכ"מ⁵ וכו'.

ג. - קיצור הירושלמי ופשטותו

הירושלמי בד"כ סתום. ולכן בד"כ הבבלי מבהיר את הירושלמי. מאידך הבבלי ארוך. הדיאלקטיקה שלו מפותחת, הוא בודק את כל הכיוונים. בירושלמי מאידך, לא מציגים בד"כ את כל האפשרויות.

הירושלמי קצר. נפחו כשליש מזה של הבבלי, וזאת למרות קיום הירושלמי על ל"ט מסכתות בעוד הבבלי קיים רק על ל"ו מסכתות. יש שראו בכך את דלותו של הירושלמי לעומת עושרו של הבבלי. אך יש שהעלו על נס את פשטותו ובהירותו של הירושלמי.

דלות מול עושר, פשטות מול פיתולים: שני הדברים מופיעים אצל הרבה ראשונים. למשל באשכנז, עם ראשית החדירה המסיווית של הירושלמי בימי הראב"ן⁶, כותב הראב"ן בשו"ת שלו: "תעיין יפה בבבלי וכו' דעד דגרמיתו גרמי, מדוע לא אכליתו בישראל, דעד שאתם לומדים מגירסא ירושלמית, מדוע אין אתם לומדים מן הבבלי".

הקיצור של הירושלמי אינו גורם רק לדלות, אלא גם לקושי. הירושלמי הוא מסכת של רמזים. האורך של הבבלי מפרש את עצמו. למשל בתשובות המיוחסות לרמב"ן (סי' קי"ב) שואל אחד את הרשב"א שהיה גם הוא מגדולי בעלי הירושלמי: "וזה הירושלמי מפני שהוא קצר לא הבנתי כל ענייניו לפי קיצור שכלי".

ראינו שרש"י כתב במס' חגיגה (לעיל) שהתלמוד הבבלי עמוק וקשה. אך רי"ד אומר על זה: "ואיפכא מיסתברא, הבבלי מבאר יותר".

ד. - תאומים

אחד האמצעים החשובים ביותר להבנת הבבלי, הוא הירושלמי. ואמנם מדובר בשתי יצירות מקבילות מאותה תקופה. הן נוצרו לאותה מטרה ומשתמשות פחות או יותר באותם המקורות ובאותן השיטות. אותם חכמים באופן גס, משתתפים בשניהם, לפחות עד התקופה שלפני אביי ורבא. לכן יש שמכנים אותם תאומים.

ה. - סיבת השוני

מדוע שני תאומים אלה כ"כ שונים זה מזה? מה גרם להבדלים? הן אמת שיש גורמים גיאוגראפיים וכתוצאה מכך גם תרבותיים: רומית-ביזנטית מחד, פרסית ססאנית מאידך. אך זה לכל היותר יכול להסביר את ההבדלים הלשוניים (ארמית גלילית מתובלת ביוונית ורומית, מול ארמית בבליית מתובלת בפרסית), ואת הריאליה השונה בין הבבלי והירושלמי. הסיבות לקיצורו, פשטותו, רמיזותיו וחסרונותיו של הירושלמי מול אורכו, פיתוליו,

⁵ לפי בעל מגדל עוז, הרמב"ם לא רצה לראות בדברי הירושלמי פירוש לבבלי, אלא סבר שהם חולקים, והוא פסק כאן כדעת הבבלי ונגד הירושלמי. זאת ראיה נגד לוי גינזבורג שכתב במבואו לירושלמי (עמ' קח) שהרמב"ם נוהג לפסוק כדעת הירושלמי ונגד הבבלי. ראה גם כן בפרק הבא שהרמב"ם לא פסק כמו הירושלמי שצריך לחדש דבר בסוכה ישנה, בניגוד לשאר הראשונים.

⁶ הוא ר' אליעזר בר' נתן ממגנצא 1090-1170 סבו של הראב"ה.

בהירותו ושלמותו של הבבלי, נעוצות בגורם אחר, הוא גורם הזמן. הירושלמי ראשון והבבלי אחרון. גורם הזמן הוא הגורם המכריע בהבדלים בין שני התלמודים.

מאז ניתנה התורה, כל דור היה צריך להוסיף פיתוחים כדי להבין את מה שתפס הדור הקודם. רמזים שנתפשו בפשטות ע"י הדור שעבר, דורשים הסברים ארוכים עבור הדור הבא. "אם הראשונים כמלאכים, אנו כבני אדם". התורה דומה ליריעה שהולכת ונפרשת, כאשר כל שלב מקופל בשלבים הקודמים. האמת הולכת ונחשפת. היא לא מתחדשת.

הבבלי א"כ מאוחר. וזו הסיבה שנקבעה הלכה כמותו⁷. אך מהו גודל המרחק בזמן? בד"כ נוטים להאריך את תקופת אמוראי א"י מעבר למה שהעובדות מוכיחות, ומאידך מקדימים את הבבלי, וכך מטשטשים את ההבדלים. ממקמים את הירושלמי ב-420 למניינם בגלל שמוצאים בו את ר' שמואל בנו של ר' יוסי בר' בון שהוא בדור השישי⁸. ומאידך רב אשי שסידר את התלמוד הבבלי (ראה הקדמת הרמב"ם למשנה) נפטר בשנת 426 (לפי אגרת רש"י).

ואעפ"כ הרמב"ם עצמו, בהקדמתו למשנה תורה, כותב: "ורב אשי הוא שחיבר התלמוד הבבלי בארץ שנער אחר שחיבר ר' יוחנן התלמוד ירושלמי בכמו מאה שנה". גם הרמב"ם ידע א"כ שהירושלמי קדום לבבלי.

אכן הירושלמי מקביל לבבלי רק בשכבותיו הקדומות של הבבלי. מדור אביי ורבא ואילך, השכבות הבבליות לא מיוצגות בירושלמי. רבא (בן הדור הרביעי) הוא האמורא הבבלי האחרון המוזכר בירושלמי, ועדיין בשמו המקורי: "ר' אבא בר חמא", ור' זירא חולק עליו⁹ (ר' זירא הוא בן הדור השלישי, ונמצא שמדובר כאן בדעת רבא בצעירותו). תורת אביי ורבא לא נמצאת בירושלמי. והרי "הוויות דאביי ורבא" הן הדברים הגדולים ביותר שיש בבבלי!

החל מדורם של אביי ורבא, יש מהפך. הכלל "הלכה כבתראי"¹⁰, משמעותו שפוסקים הלכה כאמוראים שמאביי ורבא ואילך מול האמוראים שלפניהם. ג"כ דור אביי ורבא אינו אלא דור רביעי. יש לנו עוד דור גדול, דורם של רבינא ורב אשי, ויש לנו עוד דור תלמידי רב אשי, דור תלמידי תלמידי ודורות הסבוראים. יש אפילו קטעים המיוחסים לגאונים¹¹.

א"כ דוקא השלב הדינאמי ביותר בתלמוד הבבלי, האינטנסיבי ביותר, המפותח ביותר, איננו בירושלמי. הירושלמי מוסר את התלמוד המשותף עד למחצית השניה של המאה הרביעית (עד 360 בערך). אחרי תאריך זה החומר שנמצא בירושלמי, הוא כמעט אפסי. מאידך הבבלי ממשיך להיות מנוסח בתקופת הסבוראים ועד הכיבוש הערבי באמצע המאה השישית. יש א"כ הבדל של כ-300 שנה. תקופת אמוראי א"י ארכה כ-140 שנה (מ-220 עד 360). ואילו תקופת אמוראי בבל והסבוראים ארכה כ-450 שנה. ובכך כשאמרנו שהבבלי מפותח ורחב, הרי זו תוצרת התקופה שמאביי ורבא ואילך. לא מדובר איפוא בתאומים אלא בצאצאים רחוקים.

7 הרי"ף בסוף עירובין.

8 ירושלמי כתובות פ"ז, סוף ה"ז - ירושלמי גיטין פ"ה, ה"ג.

9 ירוש' ביצה פ"א.

10 סדר תנאים ואמוראים.

11 ראש מס' קידושין מיוחס ע"י בעל העיטור (נט, ע"א), וע"י הרמב"ן בחידושי, לרב הונא גאון שחי בתקופת כיבוש בבל ע"י הערבים. יש לציין שפעולת הסבוראים בתלמוד לא היתה בתחום ההוראה אלא רק בתחום הניסוח.

הירושלמי קפא החל מ-360, ואילו הבבלי ממשיך לחיות ולהתפתח ולקבל הסברים חדשים וניסוחים חדשים. אך בשכבות הראשונות שלפני אביי ורבא, אין הרבה הבדלים בין הבבלי והירושלמי. ובהקשר זה, הרי הם תאומים.

1. הסברו של הרב קוק ז"ל

קיצורו, פשטותו וסתימותו של הירושלמי, מול אורכו, פיתוליו ובהירותו של הבבלי, מוארים באור חדש ע"י הרב קוק ז"ל. לא הנסיבות גרמו להבדלים אלו. משהו מהותי, שורשי מבחין בין תורת א"י לבין תורת חו"ל.

הרב קוק ז"ל שלח מכתב¹² לר' יצחק אייזיק הלוי בעל "דורות הראשונים", כדי לשבח אותו על שהצליח לדחות את טענות המחקר של חכמת ישראל נגד האמונה הצרופה, ובכך הוא גם הצליח לשבור את המחיצות שבין הלימוד המדעי לבין הלימוד המסורתי. הרב קוק מציע במכתב זה, לשבור עוד מחיצה, זו שבין עולם האגדה לעולם ההלכה.

עולם ההלכה הוא עולם השכל, הניתוח והפירוט. עולם האגדה מאידך הוא עולם המחשבה, הרגש, הנבואה והכלליות. וכה דברי הרב: "ואפי' אם נאמר שאין גומרים ההלכה ע"פ נבואה, מ"מ פועלת היא על סידור הלמודים. ע"כ בא"י, שהיא מקום הנבואה, יש רושם לשפע הנבואה בסדר הלמוד, וההבנה היא מוסברת מתוך השקפה פנימית, וא"צ כ"כ אריכות בירורים, והיינו אוירא דא"י מחכים".

ובכן הרב קוק ז"ל מכניס גם את הירושלמי אל תוך מסגרת האגדה. ואמנם רוב האגדה שייכת לתורת א"י: מדרשי רבא, מדרש תנחומא, פסיקות ועוד. תורת א"י היא תורה של אגדה, ובכך היא שואבת את השראתה מן הנבואה. ואם תקשה, והרי אין פוסקים הלכה מן הנבואה, הן "לא בשמים היא!" על זאת השיב הרב, כי אורת הנבואה של א"י, אינה משנה את תוכן הלימודים, אך היא כן קובעת את תוכנית הלימודים, את סדר הלימוד ואת שיטות הלימוד. יש התייחסות לדבר זה בירושלמי סוף הוריות: "הסודרן קודם לפלפולן", כלומר עדיף בעל תכונת הסדר על פני המפלפל¹³.

נמשיך בדברי הרב קוק: "והנה אותם המושפעים מהשרשים של חכמת הנבואה - הקיצור הוא מעלה אצלם, והנתוח של ההלכות והוצאת דבר מתוך דבר נעשה אצלם בסקירה רחבה מאד, ודי להם ברמז קל להחליט משפט, וזה היה יסוד סדר הלימוד של ירושלמי וכו", אבל לגבי בני בבל, ששרשי הנבואה לא השפיעו עליהם כ"כ, לא היה מספיק הקישור והיה צריך אריכות דברים".

אכן יש הבנה הנובעת מניתוח ארוך, מהצגת כל הפרטים, מלימוד מייגע עד שקולטים את התמונה הכללית. ויש השגה ישירה, החודרת בצורה בלתי אמצעית אל מהות הנושא¹⁴. הראשונה משתמשת בשכל, והשניה רוכבת על גלי האינטואיציה שמתקרבת, אצל הצדיקים, למדרגה של רוח הקודש או של נבואה.

¹² אגרות הראיה קג'.

¹³ וכן היה טוען ר' יחיאל הלפרין בעל סדר הדורות נגד ר' אריה לב גינצבורג בעל שאגת אריה (שניהם חיו ברוסיה במאה הי"ח).

¹⁴ ראה את כתבי הפילוסוף היהודי-צרפתי ברגסון, בן המאה הכי'.

בגלל השכלתנות של הבבלי, יש ראשונים שלא ראו באגדות, חלק נורמטיבי ביהדות, שמיוסד להלכתא. אך לדעת הרב, הירושלמי גורס שיש קבלה ומסורת גם בדעות כמו במעשים. האגדות של א"י נובעות מהשראה נבואית, והאגדות של בבל הן פילוסופיה ותוצר השכל. לכן אגדות א"י הן חלק מן המסורת שחייבים לקבל, ואילו אגדות בבל, לא עוברים עליהן בלא תסור. ומה נפלא הדבר שכל מדרשי האגדה העיקריים והוותיקים הם תוצר של א"י! תכונת הכלליות של א"י משפיעה על הלימוד: "וכל שהשכל הוא יותר כללי, הוא משוטט יותר מעניינים דקים ודי לו פלפול מועט, והכלליות של השכל עצמו נמשכת משפע של רוח הקודש, עד אשר אפילו בדרך רחוק הרבה, יש בו איזה רושם, וזה הרושם הוא עיקר ההבדל שבין בבלי לירושלמי. ומשום הכי לדין הבבלי עיקר, דדרך הלימוד הפשוט מוסבר בו בהרחבה, ומ"מ לכל עת שיחדש השי"ת לב חדש על עמו ויוחזר כח קדושת אה"ק בגלוי, יגלה האור של הירושלמי מצד סגנונו הקצר והעמוק, שמסתייע ממהלך שכל עליון, וההגדה המקובלת מחוברת בו עם ההלכה בדרך נסתרת".

האם יש כאן רמז שלעתיד לבוא תיפסק הלכה כדעת הירושלמי ונגד הבבלי ?